

MATINAL LITERÀRIA 2022

MONTSERRAT, poesia i llegenda.

Signe emblemàtic de la identitat catalana

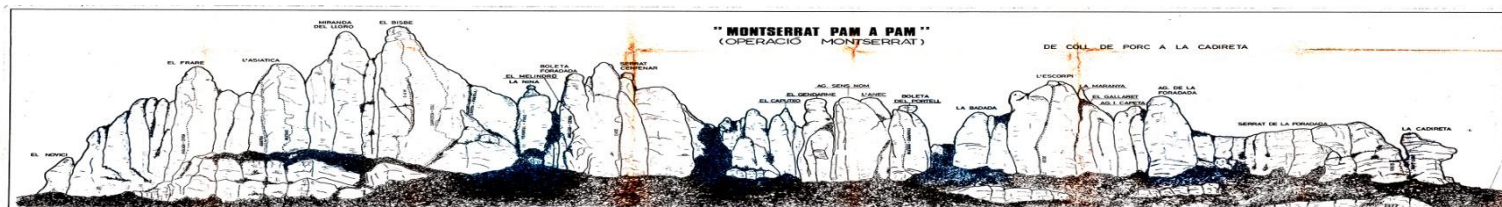
Miranda de Santa Magdalena

SEAS 20 de febrer de 2022

Dossier de Romi Porredon

Fotografies de Jordi Gironès

MONTSERRAT, poesia i llegenda

La fabulosa silueta dentada de Montserrat ha despertat una quantitat de fantasia molt per sobre del comú. Una llegenda popular afirma que aquesta mena de monumentals i petris tubs d'orgue —és una manera de dir, és clar— són les arrels d'una muntanya trabucada en el transcurs de la tempesta que es desencadena el Divendres Sant, en expirar Jesucrist. Déu! Els poetes han abocat sobre el massís milers de versos, acompanyats de no menys milers de planes per part dels prosistes. Han arribat a dir-hi les coses més peregrines. El darrer titanisme literari provocat per la muntanya ha estat, crec, el de Sagarra, que redactà un poema en honor seu compost per setze mil versos. Tan sols un monstre de la naturalesa com Sagarra, que no tenia res a envejar a Lope de Vega, era capaç d'una cosa així. La qualitat d'aquest poema —que no he llegit— sembla ser que no pot comparar-se amb les pàgines rutilants de les seves memòries ni la musiqueta dels seus versos millors. Més concretament; s'afirma que és infecte. M'ho crec.

A l'altre extrem de la llegenda, el del cultisme imaginatiu, hi ha el Sant Graal, que seria el got, o la copa, que féu servir Jesucrist al Sant Sopar i que el prudent Josep d'Arimatea serva per recollir la sang que brolla de les ferides que els militars romans infligiren al mateix Jesucrist en crucificar-lo, a Jerusalem. El Graal inicia, molt aviat, boiroses i complicades aventures, molt difícils d'establir amb una relativa claredat, que finiren en el seu repòs en un lloc misteriós de la Península Ibèrica, el castell de Montsalvat, i al voltant del qual muntaven o munten guàrdia perenne una colla de cavallers proveïts de virtuts apreciades com a angèliques.

Ràpidament entren en escena, enmig de la literatura cavalleresca medieval, l'honorable rei Artur i Parsifal. Versificació de Chrétien de Troyes i de Wolfram von Eschenbach, música de Richard Wagner... Bé: estudiadors del conjunt màgic, ingenu, trobadoresc del Sant Graal han situat, amb pèls i senyals, el recòndit Montsalvat a Montserrat. Evidentment, falta provar-ho.

De totes maneres, i esbandint imaginacions, la muntanya montserratina ha estat qualificada com una obra excepcional de la Natura, creença aquesta molt comuna entre devots i excursionistes.

En síntesi simple, els fets s'establiren així: dins l'era terciària es produí un cataclisme que ocasionà el sorgiment d'un continent, i en restà inundada la Depressió Central del que avui és Catalunya. En aquest llac desembocava un corrent fluvial, que portava pedres i altres masses per l'estil, i que provenia del continent balear, que era d'extensió vasta. Esclatà un altre cataclisme; de les Balears, només en queden les roques turístiques del present, el riu desapareix i les aigües eocenes del centre català fugen al mar.

Resta el gavadal de fangs i rocs: és la gènesi de Montserrat. El sol i els vendavals ho ressequen, les glaceres i les convulsions subterrànies ho emmotllen, una erosió secular ho lima. La ballaruga i les mutacions d'aquella bèstia geològica serien terribles. Per fi, després de milers d'anys, la muntanya queda com la coneixem, amb els seus monumentals capcers polits i roms, el seu pintoresquisme estrany i singular, de bellesa aspra. A més, entre la llepada continua del Llobregat i les aigües que davallen per l'exterior i l'interior de les roques, s'exerceix una erosió que dissol sectors de les parets i aprofundeix les fissures, amb la qual cosa s'accentua l'esculturació montserratina.

A. POESIA: un gavadal de versos i poetes

1. Cançó i llegenda Jacint VERDAGUER

Cançó de la Moreneta (1880)

Nigra sum, sed formosa
Càntic dels càntics, 1

Moreneta en sou,
és que el Sol vos toca,
és que us toca el Sol,
lo Sol de la Glòria.
*Moreneta en sou,
moreneta i rossa.*

Àngels d'ales d'or
vos farien ombra;
Vós no en voleu, no,
voleu ser pastora,
tan sols per vetllar,
des d'un cim de roca,
vostre blanc ramat
de viles i pobles.
*Moreneta en sou,
moreneta i rossa.*

Per besar-li els peus
Llobregat s'acosta,
i al veure'ls tan purs
s'atura en sa vora;
besa el setial,
lo besa i se'n torna.
*Moreneta en sou,
moreneta i rossa.*

Catalans, veniu,
Maria us enyora,
té el sol per vestit,
lo cel per corona,
per trono un mont d'or,
per cambra una glòria;
veniu-la a adorar,
que els àngels no gosen.
*Moreneta en sou,
moreneta i rossa.*

La mort de l'escolà (1880)

A Montserrat tot plora,
tot plora d'ahir ençà,
que allí a l'Escolania
s'és mort un escolà.
L'Escolania, oh Verge,
n'és vostre colomar:
a aquell que ahir us cantava,
qui avui no el plorarà?

En caixa blanquinosa
mirau que hermós està,
n'apar un lliri d'aigua
que acaben de trencar.
Té el violí a l'esquerra
que solia tocar;
lo violí a l'esquerra,
l'arquet a l'altra mà.

Sos companys de cobla
lo duen a enterrar.
Lo rossinyol salmeja,
salmeja més enllà;
quan veu l'Escolania,
calla per escoltar.

Lo cant de les absoltes
comencen a entonar;
lo primer vers que entonen
del cel sembla baixar,
lo segon vers que canten
se posen a plorar.
Lo mestre de la cobla
los aconhorta en va,
les fonts ja són rieres,
i les rieres mar.

Oh patges de la Verge,
bé teniu de plorar,
al que millor cantava
venint de soterrar.
Los monjos també ploren,
sols canta un ermità,
sentint cantar los àngels
i amb ells lo nou germà,
aucell d'ales obertes
que cap al cel se'n va.

Mentre ell canta pels aires,
lo violí sonà.

Don Jaume en Sant Jeroni
(*Pàtria*, 1888)

Per veure bé Catalunya,
Jaume Primer d'Aragó
puja al cim de Sant Jeroni,
a l'hora en què hi surt lo sol:
quin pedestal per l'estàtua!,
pel gegant, quin mirador!
Les àligues que hi niaven
al capdamunt li fan lloc;
sols lo cel miraven elles,
ell mira la terra i tot;
que gran li sembla i que
hermosa
l'estimada del seu cor!

Té en son cel aucells i àngels,
en sos camps vergers i flors,
en sos aplecs l'alegria,
en ses famílies l'amor;
té guerrers en ses muralles,
naus veleres en sos ports;
naus de pau i naus de guerra,
frissoses de prendre el vol.
Les ones besen ses plantes,
l'estrella besa son front,
sota un cel d'ales immenses
que és son real pavelló.
En son trono de muntanyes
té el Pirineu per redós,
per coixí verdosos boscos,
per catifa prats de flors
per on juguen i s'escorren
rieres i rierons,
com per un camp
d'esmaragdes
anguiles de plata i or.
Del Llobregat veu les ribes,

les marjades del Besòs,
que coneix per les arbredes
com les roses per l'olor.
Los vilatges a llur vora
semblen ramats de moltons
que abeurant-s'hi a la
vesprada
hi esperen la llum del jorn.
Montsec li parla de Lleida,
que el graner de Roma fou;
Montagut de Tarragona,
tan antiga com lo món;
La serra de les Alberes,
de l'Empordà i Rosselló,
penjats de son dors enorme
com dos arganells de flors;
Montseny, de Vic i Girona,
que lliga el Ter anguilós;
Cardona, de ses salines;
Urgell de ses messes d'or;
Montjuïc, de Barcelona,
la que estima més que tot.
Tot mirant a Catalunya
s'ha sentit robar lo cor:
- Què puc fer per ma
estimada?
- va dient tot amorós-
Si del cel vol una estrella,
des d'ací l'abasto jo.
- No vol del cel una estrella,
- una veu dolça respon-;
la més bella que hi havia
li llueix enmig del front.
Torna-li dues germanes
que prengué el moro traïdor,
l'una anant a collir perles
vora la mar de Montgó,
l'altra nadant entre els cisnes
prop d'on volava el voltor. -

Ell gira els ulls a Mallorca,
l'obira com un colom,
nadant entre cel i aigua,
vestida d'un raig de sol;
a València no l'obira,
mes obira sos turons,
que de l'hort de la sultana
són muralla i miradors.
Se n'arrenca de l'espasa,
i aixeca sa veu de tro:
- Germanes de Catalunya,
i encara porten lo jou?
Rei moro que les tens preses,
jo et vull veure a mos genolls.-
Si l'obirassen los moros,
les deixarien de por,
com deixaren Catalunya
quan, d'Otger entre els lleons,
Roldan los tirà la Maça
des del cim del Canigó.

Quan torna els ulls a la serra,
cerca aquell que li ha respost;
dintre l'ermita més alta
té la Verge un altar d'or,
no hi ha ningú a la capella
i Ella té el llavi desclòs.
Posant a sos peus l'espasa,
cau en terra de genolls:
- A rescatar les captives,
Maria, guiau-me Vós:
a mon pit donau coratge,
a mon braç força í braó,
i si al pujar a la serra
vui me deien "rei hermós",
quan tornaré a visitar-vos
me diran "Conqueridor"! –

2. Origen i lloança Joan MARAGALL

Montserrat (1890)

Veus aquí que primer tot era mar,
tot era ple de mar; tan blau!... pro un dia
va començar a sortir-ne una muntanya...
De tan hermosa que era resplandia...
Una muntanya tota esqueixalada
com cosa primerenca i malfinida.
Les boires de seguida que la veuen
s'hi tiren al damunt amorosides;
de boixos els penyals s'emborrissolen
i a dintre els boixos els aucells refilen.
[...]

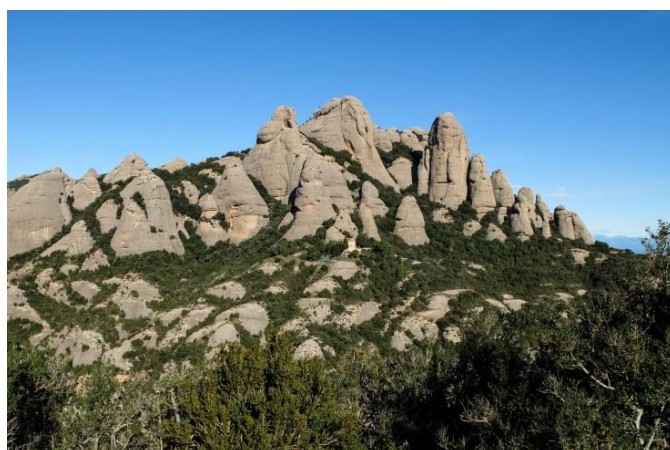
A la Mare de déu de Montserrat (1895-98)

Ben d'a la vora - volia veure-us,
oh Verge negra - del blanc vestit!
Dalt de l'estrado - avui pujava
i us he guaitat de fit a fit
la dolça cara, -que m'ha deixat- tot eternit.
Més lluny us miro - quan a la tarda
canten els monjos - i els escolans,
i eixint del temple - m'hi giro encara,
i encara us miro - més lluny que abans.
A vostra casa - m'aficiono
i us hi entro a veure - sempre que hi passo,
com els aimants.

Surto de cara - a les vostres penyes
i en cada una - veig un ensaig
de vostra imatge..Sou graciosa,- penya entre penyes:
reina us en faig.
Cerco entre elles - els camins vostres - i me n'hi vaig.

Els camins vostres - son plens de boira:
per los esquinqos - guaita el cel blau...
Només hi trobo - boixos i mates
que humils floreixen - dintre la pau,
i aquelles volves, -que en diuen *àngels*,
i que s'hi assemblen -per lo silenci- del vol suau.

Com me corprenen - els cingles vostres!
Com m'esvaeixen - vostres abims!
Les aus que hi volen - son aus xiquetes,
les fonts que hi neixen - són regalims,
entre la boira - son cims de glòria –
els vostres cims.
Tot jo m'encanto – no sé el que em passa
Les vostres penyes – m'han encisat.
Potsê us mirava – massa a la vora
Mare de Déu de Montserrat.

3. **Mare i gegant** Víctor Balaguer, Josep Carner i Àngel Guimerà

A la Verge de Montserrat (1857)

Los plors mon front han arrugat. Les penes
m'han, Mare meva!, rosegat lo cor.
Com soldat que, fugint a tota brida,
les armes va per lo camí llançant,
aixís jo pel camí d'aquesta vida
a trossos lo meu cor he anat deixant.
Verge de Montserrat, casta madona,
perla de les muntanyes i dels cels,
a qui els àngels per fer una corona
arrancaren del cel un puny d'estels;
ta grandesa, Senyora, no repare
si avui te parla en català ma veu,
que el català és la llengua en què ma mare
m'ensenyà un jorn a beneir a Déu.

Mare entre cims (1904)

Mare entre cims i boires i estelada,
sobirana d'espígols i fondals,
mena l'èxode nou de ta fillada
ran de les voravies immortals. [...]

El prec oïres de les nostres mares,
i encomanat com t'era llur sentit,
trobem en els teus ulls, que els decantares,
reflex d'aquells qui s'emmenà la nit.

Tu que en temor visqueres i en pobresa,
dels perseguits eixugaràs el plor,
Mare que escoltes amb igual tendresa
doctes versicles, virolais en flor. [..]

Postals (1920)

Un gegant hi ha a Catalunya
sobre terra agenollat;
mans i dits aixeca enlaire,
que el gegant és Montserrat.
S'hi estarà fins que a la Glòria
ens tornin la llibertat;
i després, per agrair-ho,
per tota l'eternitat.

4. **Invocacions a la Verge i al massís** Rosa Leveroni, Clementina Arderiu i Caterina Albert

Invocació (1929)

Torneu-me els ulls d'infant, oh Verge Bruna,
quan l'esclat de la flor, l'ombra d'una ala,
la claror de la font, eren miracle
que m'ofrenàveu Vós a la Muntanya.
Torneu-me el cor d'infant per tal que pugui
el nom redescobrir de tantes coses
que he perdut pels camins sense esperança.
Torneu-me el cor d'infant per dir-vos Mare.

Cançó de vetlla (1946)

Si pel foc asclaven llenya,
Montserrat,
asclin bocins del meu cor:
fes-ne flames perseguides
d'aires vans i sense nom,
Montserrat!
Que mentre pugui invocar-te
l'incendi em cremi la son:
amb la teva anomenada,
Montserrat,
i la perla rara al front,
la perla bruna, la Verge,
l'agulla del nostre món,
Montserrat!

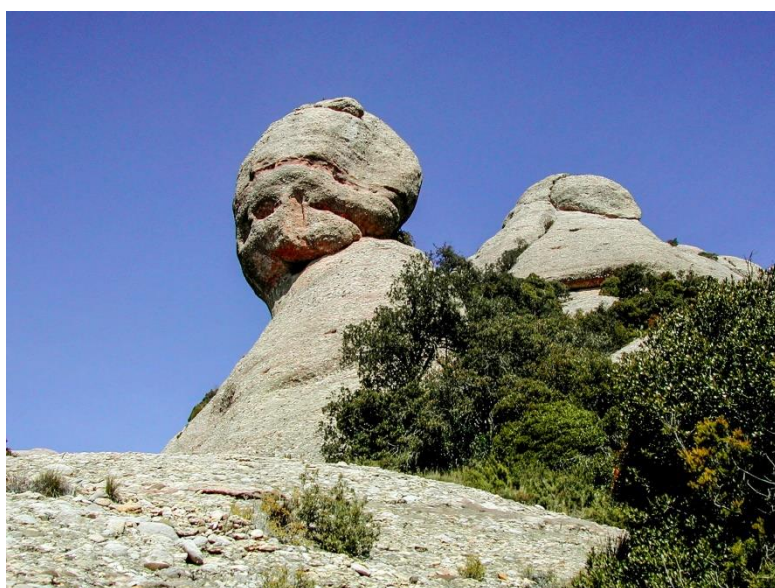
La corona (1956)

Com la corona de la terra
fibla l'atzur el Montserrat,
i cada pic de l'alta serra queda
del cel aureolat. [...]

Fornal d'història i de llegenda,
nier de sants i pecadors,
en son redós se donen venda,
riures i plors, goigs i dolors.

Reis i prelats, damnats i fades
hi fan sardanes ancestrals,
i llurs memòries, estampades,
guarden les pedres monacals. [...]

Tinga la sort pròxima o llunya,
si l'encapçala el Montserrat,
ningú no lleva a Catalunya
son signe august de majestat.

5. Geografia i misteri Josep M de Sagarra i Marià Manent

El poema de Montserrat (1950)

El riu separa, la muntanya ajunta;
al riu tota aigua tèrbola li és lleu;
la muntanya tan sols manté la punta
la puresa de l'aigua, que és la neu.

La muntanya amb silencis s'acompanya,
i el riu, proçaç, sonorament llueix;
si madura i condensa la muntanya,
el riu inunda, aplanar i destrueix.

Deixar-se anar pel riu és una festa,
posseir la muntanya costa enuig;
la muntanya té el múscul del qui resta,
i el riu, la covardia del qui fuig.

Elfs a Montserrat (1957)

Cada fulla dels boixos és un petit mirall
brunyit per la rosada, i en gerd amagatall
el rossinyol sospira. Una flor malva
tremola, inclina el tany, repica a missa d'alba.

Hi ha un polsim de lluna als olivers.
Els elfs passen, amb ales subtils. Duen lleugers
capells de lligabosc i una faldilla
de flor de bruc. La boira irisada, com brilla
quan volen entre alzines i roses de pastor!

Tímids, s'atansen, miren. Escolten la dolçor
del cant que surt de l'ombra, confós amb les campanes.
Les serres semblen núvols entre clarors llunyanes.
Els elfs s'han abocat al finestral. Els venç
la por i fugen, i duen al bosc olor d'encens.

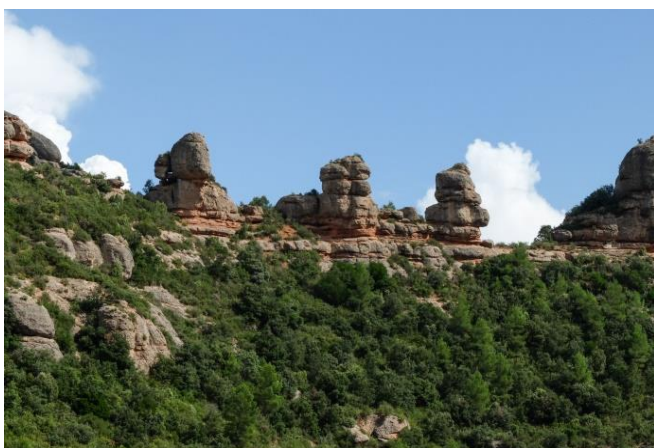

6. la guerra, la Pàtria Artur Bladé i Desumvila, Joan Sales i Joan Perucho

Montserrat (1938)

Entre el boix i l'alzina...
El món ha fet un gir
i ara és un hospital el monestir.
Les negres creus s'han tornat blanques
i posen llum sota les branques
dels cinc xiprers petits...
Els combatents ferits
tenen la cara bruna. N'hi ha de renouers
que passen i que parlen a grans crits...
D'altres romanen pensatius i quiets
tràgicament clavats a les parets
de la placeta dels xiprers petits.
Monestir-Hospital.
La boira es despentina a la llum matinal.
L'aire és vibrant de miques irisades.
Corpuscles fulgurants, engrunes
animades.
Quan el sol és més alt
arriben ambulàncies..., cares estranyades
miren el sol que daura les arcades,
el claustre gòtic tan esbatanat.
El portalet que cau
vell i cansat,
el flanc verd de la serra i el cel blau.

Artur Bladé i Desumvila

[Sense títol] (19???)

Invocuem sempre, en tot perill,
aquesta Dona i el seu Fill,
moreno Ell, Ella morena
d'entomar el sol i la serena

-incorregibles vagabunds,
sovint dejuns i sempre junts,
que van marcant amb peus descalços
tots els camins;

no sols els bons, sinó que fins
els qui voregen gorgs i balços.
--Que des de Salses fins a Elx

tota la pàtria sigui d'ells
i que ells ens mostrin la dreuera
de l'altra Pàtria que ens espera.

Joan Sales

[Sense títol] (1956)

A vegades el cor escolta un dolç país,
enyora les veus extintes.
Ah! Les llàgrimes encalcen els corns i les
caceres.

Mare de Déu de Montserrat.
Em veig infant i ploro.
Tornen les valls del meu país, i ploro
aquest home que avança,
els anys perduts.

Mare de Déu de Montserrat.
El cor, com una rosa, a vostres peus
floria.
La rosa, com un cor, exulta dolçament.

Joan Perucho

B. LLEGENDA

Entorn a la muntanya de Montserrat i el monestir de Santa Maria s'han anat construint diverses llegendes. Entre les més conegudes destaquen les que fan referència a fets naturals, personatges, accidents geogràfiques, indrets i relats populars. **Joan Amades** recollí moltes de les llegendes de la muntanya en la seva obra *Llegendes i tradicions de Montserrat*. Allí s'expliquen les històries fabulades dels Encantats, el Mansuet, el capità Testafort o el mite dels Pallers entorn de la família de gegants Regira-Rocs. També hi ha llegendes relacionades a fets miraculosos entorn a les fonts, la Font del Miracle o a la del riu de Montserrat.

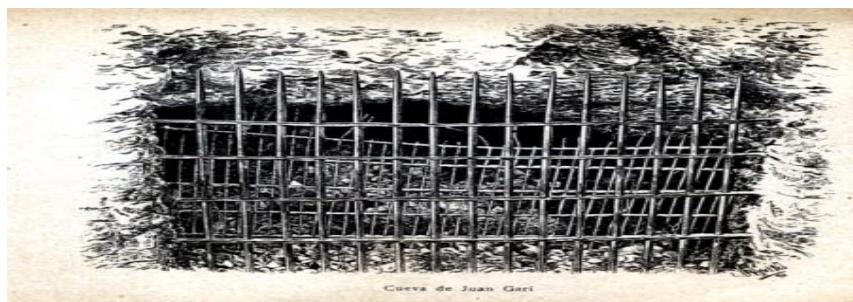
Altres llegendes que figuren en l'imaginari montserratí són: el Pont del Diable, el propi origen de la muntanya, el castell de Montserrat, la mateixa Santa Cova, la llàntia del rei moro, la roca del Diable, el gegant encantat, el cavall Bernat i altres.

La llegenda de Fra Garí [síntesi d'Isidor Cònsul]

L'ermità Joan Garí, segons la coneguda llegenda que el situa a finals del segle IX, habitava el rocam de Montserrat duent vida d'oració, deixuplines i rigor penitencial. Tenia fama d'home sant i, quan pelegrinava a Roma, les campanes tocaven soles anunciant-lo d'avançada al Papa. Fou així que el diable, envejós de tanta exemplaritat, imaginà una estratègia per fer-lo pecar. Mentre el mateix Lucifer, disfressat de penitent, anava al seuencontre, manà a un diabló menor que posseís el cos de Riquilda, la filla fimbrejant de Jofre el Pilós. Dies després, el religiós que exorcitzava Riquilda sentí, de l'interior de la jove, que el mal esperit només en sortiria si li ho demanava, per espai d'una novena, Joan Garí, el penitent de Montserrat.

A partir d'aquest punt, el camí de la contalla pot deduir-se fàcilment: la luxúria també habitava el fons del pobre Garí, Riquilda era una moxa enfigassada, nou dies a la cova eren molts dies i els mals consells del fals penitent veí ho acabaren d'adobar. Per això passà allò que era previst: un rampell de lubricitat empenyé Garí a violar Riquilda i, tot seguit, a degollar-la. Després, desesperat per la doble malesa, l'assassí buscà el consol de la confessió a Roma, on el Papa va imposar-li una penitència ferotge que el reduí a un estat de bèstia boscana: havia de caminar gatejant, alimentar-se d'herbes i arrels, i tenia prohibit de tocar l'aigua si no era per beure. Així passà el temps de penitència previ abans de desembolicar la troca. Garí confessà el crim a Jofre el Pilós i va dur el seguici familiar fins al lloc on era enterrada. Quan començaren a remoure la terra, aparegué Riquilda viva i estàlvia mercès a la felicitat intervenció de la Verge. Aquest final de la narració lliga de fet dues llegendes: la de Fra Garí, fundadora de la vida monàstica montserratina, i la de la invenció de la Verge que n'iniciava la devoció amb la construcció del primer monestir.

Segons els especialistes, la història de Garí segueix la de Jaume l'Asceta, un ermità de Palestina, del segle VI, esmentat al martirologi romà. No se sap com fou que la narració oriental arribà a Montserrat, però s'hi rastregen testimonis des de segles molt reculats.

La llegenda feta poema

Joan Garí, Joan Maragall, *Visions & cants*. 1900

I

A la muntanya miracle
una llegenda ha florit:
la llegenda del diable
i de Fra Joan Garí.
Fra Joan fa penitència
enfilat a dalt d'un cim.
Li duien una donzella
que tenia els mals esprits.

Montserrat, muntanya santa,
la muntanya de cent cims.

II

Fra Joan dintre la cova
estava fent oració:
Riquilda se li presenta
vestida de temptació.
Fra Joan clou les parpelles,
mes la veu contraclaror.

Montserrat és ple de boira:
Riquilda és un raig de sol.

III

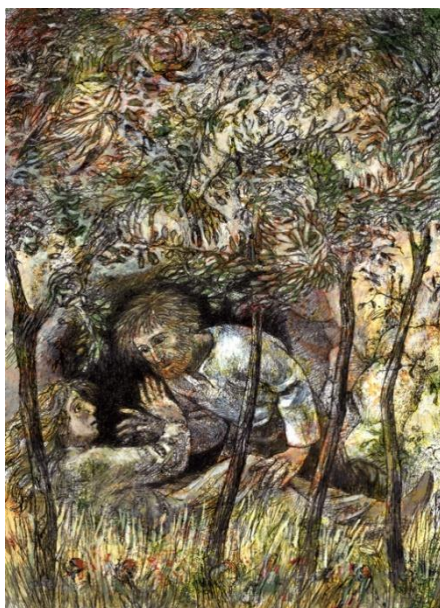
Després del pecat tan gran
ell resta bocaterrosa.
Riquilda és timbes avall,
Montserrat és net de boira.
Fra Garí veu els abims
i les cames li tremolen.
Si prova de redreçà's
cau de mans una altra volta.

Joan Garí ja no és un sant,
Joan Garí ja no és un home,
que és una fera dels camps
que per Montserrat pastora.

IV

Al cap d'anys de terrejar
sent una veu d'innocència:
«Aixeca't, Joan Garí,
la teva sort és completa:
ja pots alçar els ulls al cel,
que ja els tens prou plens de terra».

Joan Garí s'alça de mans
com un ós quan se redreça.

C. CLOENDA Jacint Verdaguer

Virolai (1880)

*Rosa d'abril, Morena de la serra,
de Montserrat estel:
il·lumineu la catalana terra,
guieu-nos cap al Cel.*

Amb serra d'or els angelets serraren
eixos turons per fer-vos un palau.
Reina del Cel que els Serafins baixaren,
deu-nos abric dins vostre mantell blau.

Alba naixent d'estrelles coronada,
Ciutat de Déu que somnià David,
a vostres peus la lluna s'és posada,
el sol sos raigs vos dona per vestit.

Dels catalans sempre sereu Princesa,
dels espanyols Estrella d'Orient,
sigueu pels bons pilar de fortalesa,
pels pecadors el port de salvament.

Doneu consol a qui la pàtria enyora
sens veure mai els cims de Montserrat;
en terra i mar oiù a qui us implora,
torneu a Déu els cors que l'han deixat.

Mística Font de l'aigua de la vida,
rageu del Cel al cor de mon país;
dons i virtuts deixeu-li per florida;
feu-ne, si us plau, el vostre paradís.

Ditxosos ulls, Maria, els que us vegem!
ditxós el cor que s'obri a vostra llum!
Roser del Cel, que els serafins voltegen,
a ma oració doneu vostre perfum.

Cedre gentil, del Líbano corona,
Arbre d'encens, Palmera de Sion,
el fruit sagrat que vostre amor ens dona
és Jesucrist, el Redemptor del món.

Amb vostre nom comença nostra història
i és Montserrat el nostre Sinaí:
sien per tots l'escala de la glòria
eixos penyals coberts de romaní.

*Rosa d'abril, Morena de la serra,
de Montserrat estel:
il·lumineu la catalana terra,
guieu-nos cap al Cel.*

